

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 29

Заснований в 1996 році

Рівне – 2004

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.**Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 29. — Рівне: РДГУ, 2004. — 157 с.**

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:**Головний редактор:****Хом'як Іван Миколайович** – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).**Заступник головного редактора:****Янцур Микола Сергійович** – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).**ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:****Бех Іван Дмитрович** – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);**Воробійов Анатолій Миколайович** – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);**Дем'янчук Анатолій Степанович** – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” ім. академіка Степана Дем'янчука);**Карпенчук Світлана Григорівна** – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);**Коваль Ганна Петрівна** – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);**Левківський Михайло Васильович** – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);**Лисенко Неля Василівна** – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);**Лісова Світлана Валеріївна** – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);**Малафійк Іван Васильович** – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);**Мітюров Борис Никифорович** – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);**Павелків Роман Володимирович** – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);**Павлютенков Євген Михайлович** – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);**Пальчевський Степан Сергійович** – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);**Пасічник Ігор Демидович** – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);**Поніманська Тамара Іллівна** – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);**Савчин Мирослав Васильович** – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);**Терещук Григорій Васильович** – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);**Тищук Віталій Іванович** – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №9 від 28.05.2004 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 10.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2004

ОСОБИСТІСНІ ПРІОРИТЕТИ ГУМАНІСТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Резюме. У статті обґрунтовано значення гуманістичного виховання, розкрито його психолого-педагогічні засади. Схарактеризовано особистісні пріоритети гуманістичного виховання дітей дошкільного віку в процесі соціалізації особистості дитини та гуманістичні цінності педагога як основи його професійної підготовки.

Ключові слова: гуманізм, гуманістичне виховання, дитинство, соціалізація особистості дитини, суб'єктна позиція, Я-концепція, підготовка педагога до гуманістичного виховання дитей.

Нова наукова парадигма гуманітарної системи, у тому числі і системи “Людина”, яка є набагато складнішою, ніж суспільство, зосереджує увагу на гуманістичних смислах людського буття, засвідчуючи, що сучасна цивілізація, досягнувши високого рівня економічного і науково-технічного розвитку, втратила орієнтири, впевненість у собі. Її глибинні трансформації, питання виживання людини пов'язані із своєрідним антропологічним вибором на засадах гуманістичних цінностей. Гуманізм виступає як головна спрямовуюча цінність у такі моменти історії людства, коли потрібна злагода на всіх рівнях: загальноцивілізаційному, державному, локальному, особистісному. Нині гуманізм вже не виступає у якості бажаного, але не обов'язкового для практичної реалізації морального принципу. В умовах глобальної екологічної і духовної кризи гуманізм набуває значення категоричного імперативу збереження життя на Землі і людини як духовної особистості.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли різко зростає роль особистості, самостійності людини, її суб'єктних якостей і творчого потенціалу, в центр виховного процесу висувасться гуманістична орієнтація. Актуальності розв'язання означеної проблеми вчені надають особливого значення. Зокрема, академік І.А.Зязюн зауважує, що потребує осмислення проблема “олюднення людини” в царині учіння і виховання, яку автор пов'язує з вирішенням завдань гуманізації [2,7]. Водночас, не лише потреби сучасного етапу розвитку вітчизняної педагогіки, а й світової педагогічної думки загалом вимагають гуманізації навчання і виховання.

Розглядаючи проблему гуманістичного виховання в інтеграції класичних педагогічних підходів, зауважимо, що авторитет гуманістичного ідеалу у різних сферах: соціальній, ідеологічній, науково-філософській, який був значним впродовж всієї історії людства, з особливою виразністю виявився у педагогіці. Не можна не визнати, що прогресивність ідеї гуманізму здавна породжувала бажання окремих вчених скористатися ним у вигляді формального схвалення та лозунгів з кон'юнктурною метою, зокрема, для проголошення “гуманізму” тих чи інших теорій. Такі спроби спричинили критичне ставлення до сутності гуманістичної педагогіки. Тому важливо провести науковий аналіз її основних понять, окреслити особливості гуманістичного виховання та його складові. Академік О.В.Сухомлинська слушно зазначає, що виховання на основі цінностей має гуманістичний характер і пов'язане з переосмисленням педагогами “всього виховного процесу, з виявленням у цьому соціальному явищі тих аспектів, моментів, можливостей, які взагалі ігнорувалися, а саме: виняткова увага до внутрішнього світу особистості, поєднана з соціологічною рефлексією. Перша актуальна і принципова проблема – концентрація аксіологічних цінностей навколо ідеї гуманістичного виховання. В історії педагогічного гуманізму сьогодні виділяють три головні до кінця не освоєні практикою ідеї: вільного розвитку, ідея людини не як засобу, а як мети, та ідея пристосування системи виховання до дитини, а не навпаки” [7,121].

Визначальна риса гуманістичної педагогіки – ідея про те, що вихователь – це людина, яка може зрозуміти дитину, здатна бачити світ її очима, визнавати у ній особистість, гідну поваги. Означені положення є системоутворюючими, вони дозволяють об'єднати у рамках гуманістичної парадигми різні, часто зовні доволі несхожі теорії. Варто погодитися з Г.В.Корнетовим, який стверджує, що наявність різноманітних підходів розкриває плюралістичну сутність гуманістичної педагогіки, багатоманітність форм її конкретного прояву [12]. На відміну від інших підходів, гуманістичний напрям не відрізняється єдністю поглядів, об'єднуючи багатоманітні моделі. Генезис ідей гуманістичного виховання має певну логіку розвитку та специфіку, пов'язану з соціокультурним середовищем суспільства і певним конкретно-історичним періодом. Разом з тим, можна виокремити спільні для педагогів різних часів і народів ідеї, які відображають гуманістичний педагогічний ідеал. Це віра у сили дитини, повага до внутрішнього світу особистості, виховання свідомого ставлення до життя. Складаючи важливий пласт людської культури, гуманістичні ідеали визначають смисл педагогічної діяльності в умовах нестабільних соціальних ситуацій.

Необхідно подолати так званий “кризовий менталітет” сучасності, викликаний руйнуванням раніше стійких соціально-моральних утворень, що визначали особливості поведінки людини, структуру свідомості та психіки в цілому. Відтак перед педагогом постає завдання закріплення найбільш стабільних духовних якостей соціуму, основою чого є формування гуманістичних цінностей, починаючи з дошкільного віку, адже процес соціалізації особистості саме у даному віковому періоді є найбільш інтенсивним і результативним.

Таке розуміння важливе для визначення сутності гуманістичного виховання нині, коли науковці роблять спроби перенести його центр у площину виключно релігійних постулатів, посилаючись на них як головний чинник виховання духовності. З цього приводу відомий філософ М.Мамардашвілі справедливо

зауважував, що для людини важливо, щоб щастя, як і нещастя, були результатом її власних дій, а не випадали їй з містичної далечини послуху [14]. Саме усвідомлення залежності того, що відбувається у світі, від того, що могла б зробити сама людина, дозволяє їй діяти активно і розумно. Отже, духовність є результатом самовизначення і основою самовдосконалення людини. Не випадково соціологи застерігають від формування “масової” людини, характерними рисами якої, поряд з втратою індивідуальності, є ігнорування національної та загальнолюдської культури, недовіра до навколишнього, страх перед майбутнім, невпевненість у собі, агресивність. Витоки формування такого типу особистості сучасна педагогіка вбачає в авторитарному вихованні, заснованому на передачі готових знань, правил поведінки, виконання яких регламентується системою покарань і заохочень.

Для підтвердження нашої позиції пошлемося на класичну педагогіку. Гуманістичний ідеал виховання як самовдосконалення виразно представлений у філософських працях Г.Сковороди. В одній з притч він розповідає про стародавнього мудреця Едіпа, який, вмираючи, заповідає синові: “Вчися збирати розсипані думки твої і повертати їх всередину себе. Щастя твоє всередині тебе, тут центр його закопаній: пізнавши себе, все пізнаєш. Не пізнавши себе, у пільмі ходитимеш і лякатимешся страху, де його не було. Пізнати себе повно, пізнатися й здружитися з собою – це є невід’ємний мир, істина щастя і мудрість досконала [6,31].

Самопізнання і самовдосконалення пов’язане з поняттям духовності особистості як способу її розбудови. Як компонент структури особистості, ціннісні орієнтації виконують регулюючу і спрямовуючу функції, стимулюють поведінку і діяльність людини. Відомо, що цінність – це перш за все ставлення до самого себе, тому система життєвих орієнтацій як сукупності цінностей, інтегрованих особистістю стосовно до власного життя, багато в чому визначає особливості життєвого шляху людини. Психологи О.Г.Асмолов, І.Д.Бех, О.Л.Кононко наголошують на значенні виховання як розширення можливостей розвитку особистості, виховання людини як автора свого життя. Отже, необхідна зміна пріоритетів виховання, розробка механізмів переходу від минулої мети – людини абстрактної до сучасної – людини реальної, здатної самостійно вибудовувати власну життєдіяльність, бути стратегом свого життя. Відтак, головним результатом виховання має стати суб’єктність учасників виховного процесу.

Метою нашої статті є обґрунтування особистісних пріоритетів гуманістичного виховання дітей дошкільного віку. Охарактеризуємо концептуальні засади нашого підходу до означеної проблеми.

Ми розглядаємо особистості дитини і педагога як співавторів процесу гуманістичного виховання. Головне протиріччя у вирішенні проблеми, на нашу думку, полягає в тому, що процес гуманістичного виховання ініціює активність дитини, сприяє виробленню у неї суб’єктної позиції, готовності до самоствердження, однак педагоги професійно недостатньо підготовлені до реалізації означеної позиції дитини. При цьому на особистісному рівні значна частина вихователів усвідомлює необхідність гуманістичного виховання, визнає значення суб’єкт-суб’єктної взаємодії. Впродовж останнього часу ідеї свободи дитини в процесі виховання приймаються беззаперечно. Однак доводиться констатувати довільне трактування цих ідей у практиці виховання, наявність необґрунтованої відмови від спільної з дитиною діяльності під приводом небажання “гальмувати активність та ініціативу дитини”, певний педагогічний снобізм, що виявляється у небажанні втручатися у поведінку дитини тощо. Це не має нічого спільного з гуманістичним вихованням, оскільки результатом таких дій, так само як і за авторитарного підходу, є недостатня увага до індивідуального розвитку дитини, її потреб. А вже значення дорослого у розвитку особистості дитини дошкільного віку важко переоцінити.

Зауважимо, що складність вирішення означеної проблеми пов’язана ще й із тим, що на методологічному рівні не вироблені теоретично і не розроблені методично суб’єктні принципи побудови відносин між світом дітей і дорослих. Стійкі стереотипи суспільної свідомості традиційно підтримують пріоритет світу дорослих над цінностями світу дитинства, що у педагогічних системах виявляється у меті – адаптувати дитину до світу дорослих. В умовах негативних тенденцій зниження віку дітей для початку шкільного навчання, коли батьки, а подекуди і педагоги намагаються використати дошкільний вік головним чином для підготовки дитини до школи та раннього навчання дітей читання, письма, іноземної мови, стали сумно відомими явища, що позначаються поняттями “криза дитинства”, “діти без дитинства”, “дорослішання дитинства”, “нерозвинуте дитинство”, якими дорослі намагаються виправдати недостатню увагу до такого феномену світу людини, як дитинство. Сучасне визнання значення дитинства як самоцінного періоду життя людини досить повільно змінює реальне ставлення дорослих до світу дитинства. Взаємини між дорослими і дітьми вже не носять різко вираженого авторитарного характеру, але вони недостатньо сприяють повноцінному розвитку особистості дитини. Доводиться констатувати, що і нині у педагогіці дитинство головним чином розглядається як об’єкт спостереження і перетворення. Відтак, педагог займає позицію не взаємодії, а впливу на дитину. Для зміни цієї позиції необхідним є усвідомлення гуманістичних пріоритетів взаємин дорослих і дітей як на методологічному, так і на технологічному рівні

Загальна несприятлива соціально-економічна ситуація, різка різниця в рівні життя, вимушена міграція населення, поява у багатьох людей почуття невпевненості у собі, тривоги за наступний день, песимізму та загальної агресивності – усі ці чинники позначаються на соціальному статусі сучасного дитинства. Доводиться констатувати завищені соціальні очікування стосовно можливостей дітей, емоційно неврівноважене

поводження з ними батьків. Можна висловити тверде переконання в тому, що в умовах недостатньо розвинутої соціальної служби першими захисниками прав дитини мають стати дошкільні заклади як провідники ідей педагогізації суспільства, а також як зразки такої спільності дорослих і дітей, яка заснована на гуманістичних цінностях. Забезпечити дітям простір гуманістичної взаємодії з дорослим та однолітками – важливе завдання педагога. Зрозуміло, що вирішувати його ефективно може вихователь з відповідною гуманістичною орієнтацією, котрий не просто вважає, що “діти – це майбутні люди”, а бачить у дитині вже сьогоднішню людину, перед якою (а не лише за яку) він відповідальний. Саме на цьому слід наголосити, характеризуючи гуманістичну педагогічну тенденцію, що відповідає реальному статусу сучасного дитинства.

Наша позиція співзвучна ідеям видатного українського педагога В.О.Сухомлинського, який стверджував, що справжнє виховання повинне ґрунтуватися на здатності дитини “бути виховуваною”. Для цього потрібно, щоб моральні норми були не тягарем, а визнавалися і активно впроваджувалися в діяльність вихованців. Здатність до вихованості пов’язана з життєрадісним світосприйняттям: “Якщо ваша дитина бачить світ життєрадісними очима, якщо кожне явище навколишнього життя повертається до неї тим боком, який освітлено красою, тонкістю, ніжністю, тендітністю, – вона легше піддається вихованню” [8,152]. Радість буття – це не просто оптимістичне світовідчуття, а й оцінка оточуючого світу, активне ставлення до того, що відбувається навколо.

Відтак, гуманність виховання пов’язана із збереженням щастя, на яке має право дитина. Високу місію педагога Сухомлинський вбачає у тому, щоб бути творцем дитячого щастя, цілителем дитячих душ. Адже вся складність і “дивовижна розкіш, усі тривоги, болі та прикрощі, муки і торжество виховання в тому й полягають, аби у серці дитини поселилися радість і щастя.” Серед причин нещастя дитини Сухомлинський відзначає: неблагополуччя в сім’ї, незадовільний статус дитини у колективі однолітків, неуспішність у навчанні. Тому до завдань гуманістичного виховання він відносить блокування чинників, що породжують у дітей відчуття своїх взаємин із світом як нещасних.

В.О.Сухомлинським обґрунтоване поняття “захисного виховання”, мета якого – захистити дитину від зла, створити умови для уникнення духовної самотності. До основних категорій дітей, які потребують підвищеної уваги педагога, він відносив дітей, які відчувають дефіцит любові з боку батьків, а також тих, хто розбещений повною безповідальною свободою дій. Серед складових захисного виховання Сухомлинський називає виховання самоповаги, співчуття до людей, розуміння краси природи. Саме почуття самоповаги, на думку вченого, спрямовує людину до доброго, утримує від неморальних вчинків. “Без поваги до самого себе немає моральної чистоти і духовного багатства особистості. Наш найважливіший інструмент – уміння глибоко поважати людську особистість у кожному вихованцеві” [8,309].

Послідовники видатного педагога продовжують ідею гуманістичного виховання. Так, Ю.Мальований визначає основні складові, що забезпечують гуманізацію навчального процесу: індивідуалізація навчання; забезпечення атмосфери психологічного комфорту, “психологічної безпеки”; “духовні зустрічі з учителем, тобто “повний душевний контакт між наставником і вихованцем, здатність педагога бачити, відчувати внутрішній стан дитини, спілкування на рівні почуттів, облагороджуючий вплив особи вчителя, його внутрішнього світу на вихованця” [4, 9].

Ми розглядаємо гуманістичне виховання як педагогічну категорію, зважаючи на те, що педагогічне поняття може претендувати на звання педагогічної категорії лише за умови, що вона має такі характеристики, як:

- універсальність, тобто можливість співвіднесення з різними смисловими контекстами;
- світоглядна значущість;
- здатність виконувати методологічну функцію стосовно даної галузі знання [16].

І.А.Колесникова, аналізуючи дане визначення, підкреслює, що саме конкретне змістовне наповнення категорії дозволяє визначити смисловий діапазон, смислове поле, рамки, у яких може існувати досліджуваний феномен, тому важливим моментом є включення освітньої тематики у контекст загальнолюдських питань, пояснення педагогічних феноменів мовою філософських категорій [11,15]. Відтак, розуміння гуманістичного виховання як категорії педагогіки витікає з філософських категорій раціонального (людинознавство) та ірраціонального (людиналюбство) у свідомості вихованця і передбачає їх діалектичну єдність. У гуманізмі виділяють два аспекти: ціннісний, що розуміє гуманізм як цінність, та практико-орієнтує, що являє собою зовнішній вираз гуманізму як його реалізації в діяльності.

Наша концепція гуманістичного виховання базується на таких теоретичних положеннях. По-перше, психолого-педагогічний аналіз гуманістичної парадигми виховання дозволяє розглядати його як суб’єкт-суб’єктну взаємодію на основі розвитку певної духовної спільності, де вищою метою педагога є не лише створення найсприятливіших умов для саморозвитку дитини, але й сам він розвивається як особистість, що одержує можливості для самоактуалізації. Макрорівень гуманізації виховання характеризується змінами у змісті спілкування педагога з дитиною, розробкою нових концепцій, програм та відповідною підготовкою педагога. Мікрорівень характеризує взаємини “вихователь-дитина”, їх спільну діяльність.

По-друге, розглядаючи реалізацію в діяльності педагога гуманістичного підходу до особистості дитини як один з механізмів здійснення ідей гуманістичного виховання, можна стверджувати, що значні труднощі, з якими зустрічається педагог, пов’язані з тим, що у авторитарній виховній системі він розглядається як засіб

передачі уніфікованого змісту освіти. Тенденція до реалізації педагогом гуманістичного підходу до дитини буде перетворюватися у його прагнення тоді, коли вона буде осмислена ним як цінність.

По-третє, для вирішення проблеми гуманістичного виховання важливо аналізувати особливості становлення суб'єктності учасників педагогічного процесу. Слід визнати, що якщо щодо вихованців така позиція дослідників вже усталюється, то право педагога “бути творцем педагогічного процесу” лише в останні роки набуває не декларативного змісту.

Зрозуміло, що нова система цінностей стає базовою у педагогічній діяльності не відразу. Адже система педагогічної взаємодії піддається змінам досить важко, що зумовлено, перш за все, стереотипами педагогічного мислення, серед яких найпоширенішим є визнання вимоги до педагога “бути у всьому правильним”. Такий підхід не враховує суті проблеми педагогічної взаємодії як співтворчості педагога і вихованця. Питання формування нового педагогічного мислення вимагає аналізу ціннісно-орієнтаційної сфери педагога, яка, загалом, визначає зміст і спрямованість активності особистості, а її зміни детермінують зміну спрямованості особистості.

Щоб підтримати дитину, педагог повинен відчувати у собі дитинство, розвивати здатність до розуміння дітей і всього, що з ними відбувається, мудро ставитися до їх вчинків, вірити, що дитина помиляється, а не порушує їх навмисне, захищати її, не думати про неї погано, несправедливо, і, найголовніше, не ламати індивідуальність дитини, а виправляти і спрямовувати її розвиток, пам'ятаючи, що дитина знаходиться у стані самопізнання, самоствердження, самовиховання.

В процесі взаємодії дитини із світом і людьми задовольняються одночасно дві основні потреби дитини, в яких реалізується основний план її саморозвитку. Це потреба у самореалізації як виявленні та ствердженні себе серед навколишніх та потреба у соціалізації як можливості “вписатися” у світ, знайти у ньому своє місце. Процес поступового входження дитини у світ конкретних соціальних зв'язків та його освоєння отримав назву соціалізації, що означає освоєння дитиною соціокультурних досягнень суспільства. Соціалізація забезпечує індивідуалізацію, оскільки лише у соціальних контактах, діалозі, у випробуванні себе, у самовизначенні у соціокультурному просторі і відбувається рефлексія, розвивається самосвідомість.

Дослідження психологів (І.Д.Бех, Л.С.Виготський, О.В.Запорожець, О.Л.Кононко та ін.) засвідчують, що становлення особистості у дошкільному дитинстві – це поступальний розвиток “Я” на кожному новому етапі дитинства. Вчені виділяють три основні етапи цього розвитку: відкриття дитиною своїх нових можливостей; осмислення цих можливостей; реальний початок їх реалізації у діяльності, адекватної потребам “Я”. Підкреслюється, що особистісний розвиток дитини можливий лише з допомогою дорослого, причому у ньому є певні “підводні рифи”: кордони і міра участі педогога в процесі розвитку дитини, який успішно здійснюється за умови, коли дорослий надає дитині можливості виступати по черзі то у ролі об'єкта виховного впливу, то у ролі суб'єкта власного розвитку. Зокрема, “діяльнісне поле” дитини може здобути лише у спільній з дорослим діяльності.

Вибудовування відносин у системі “дорослий-дитина” – складна проблема. У зарубіжній та вітчизняній психології і педагогіці нагромаджено достатньо знань про дітей, отриманих у результаті теоретичних та експериментальних досліджень, однак питання розвитку соціальних зв'язків дитини все ще досліджені недостатньо. Сучасна педагогіка і психологія знає ознаки, компоненти, показники анатомофізіологічного, інтелектуального, морального дорослішання дитини, але недостатньо орієнтується у тому, що цілісно характеризує дитину в процесі розвитку, сутнісно-змістовий смисл цього розвитку, який не обмежується присвоєнням певних соціальних норм, а являє особливий стан зростаючої людини як суб'єкту соціальної дії [1; 3; 5; 9; 13].

Відзначимо, що соціалізація особистості дошкільника є метою і результатом гуманістичного виховання, яке спрямоване на пізнання дитиною світу людей, самої себе та свого місця серед людей, оволодіння цінностями навколишнього світу. За головним механізмом процес соціалізації має багато спільного з процесом морального виховання. Його компонентами є знання, відношення та поведінка. Знання про соціальну дійсність в процесі соціалізації виконують інформативну (орієнтації у світі), емоціогенну (становлення і розвитку соціальних почуттів та емоцій) та регулятивну (спонукаючу до дії) функцію. Компонент відношень є центральним моментом соціалізації. Адже саме відношення є основою формування ціннісних орієнтацій. Загалом, ставлення дитини до соціального світу зумовлює її емоційне благополуччя і зумовлює третій компонент – поведінковий. Вчинок як усвідомлена дія – найсуттєвіша соціальна форма існування індивіда.

Відтак, для успішної соціалізації особистості дошкільника важливо будувати виховний процес як організацію життєдіяльності дитини, створення виховного розвивального середовища, у якому вона могла активно діяти, пізнавати світ, спілкуватися з дорослими і однолітками. Інакше кажучи, ставити дитину в позицію суб'єкта діяльності. І тут виникає небезпека формального підходу. Адже означена позиція вимагає від дитини дошкільного віку здатності приймати рішення, здійснювати усвідомлені вчинки і нести за них відповідальність. Формуванню суб'єктної позиції дитини сприяє аксіологізація всього життя дитини в групі з метою формування ціннісного ставлення до оточуючого. Включаючи у “суб'єктний простір” ставлення до навколишнього різноманітні об'єкти і викликаючи почуття непрагматичної причетності до них, педагог сприяє

розширенню гуманістичного компоненту індивідуального ціннісного простору дитини.

Для того, щоб уникнути штучного нав'язування дитині суб'єктної позиції, педагог повинен бути методологічно і технологічно підготовленим до здійснення гуманістичного виховання.

У створенні моделі готовності педагога до гуманістичного виховання дітей дошкільного віку ми використали аналіз поліфункціонального застосування поняття суб'єкту діяльності у психології, який дозволяє виділити спільне у багатьох визначеннях – здатність ставати у певну професійну позицію стосовно своєї діяльності. Стати суб'єктом своєї діяльності означає якісно освоїти цю діяльність, оволодіти нею і творчо ставитися до її здійснення. Визначення власної позиції, загалом, означає самостворення особистості у контексті професійної діяльності і вибудовування на цій основі професійної Я-концепції [15]. Я-концепція досить динамічна, вона включає самооцінку, сприймання об'єктивних умов та суб'єктивних чинників, що впливають на особистість.

Образ власного “Я” змінюється завдяки накопиченню теоретичних знань, роздумів про себе, свій життєвий шлях, своє покликання. Однак визначальним моментом Я-концепції є формування соціального досвіду, який здобувається людиною у спілкуванні з іншими людьми, шляхом аналізу своєї та інших поведінки і діяльності, а також ставлень своїх та до себе. Доречно зауважити, що для успіху діяльності необхідне позитивне сприйняття. Як стверджують психологи, позитивну Я-концепцію визначають: переконаність у імпуванні іншим людям, впевненість у здатності до того чи іншого виду діяльності, почуття власної гідності. Позитивне ставлення до себе не лише не заважає позитивному ставленню до інших, а й є його необхідною умовою як база, на якій воно засновується. Дослідження засвідчують, що педагог з позитивною Я-концепцією здатний приймати зрілі професійні рішення, знаходити більшу кількість альтернатив поведінки, виявляти творчу активність. Негативна Я-концепція є причиною багатьох труднощів у роботі педагога, як соціального, так і емоційного характеру, а головне – вона унеможливує виховання позитивної Я-концепції дитини [10; 17]. Саме тому у підготовці педагога важливо забезпечити поруч з когнітивним розвитком формування адекватної особистісної регуляції. Отже, складовою частиною готовності до вирішення завдань гуманістичного виховання є робота над особистісним розумінням і самоприйняттям майбутніх вихователів, як у курсах навчальних дисциплін (психології, педагогіки, основ педагогічної майстерності, діагностики і розвитку педагогічних здібностей), так і у психолого-педагогічних тренінгах.

Важливим джерелом особистісного смислу професійної діяльності у нашому дослідженні виступають педагогічні ідеї, які й спрямовують визначення педагога щодо цілей виховання, шляхів їх досягнення та кінцевого результату діяльності. Зауважимо, що нині засвоєння студентами багатоманітності підходів до виховання і навчання дітей відбувається у особливих умовах, адже сучасну ситуацію характеризує наявність у науці значного числа концепцій виховання і розвитку особистості, а у освітній практиці – різноманітних підходів до організації педагогічного процесу, визнання авторських програм і технологій. Зрозуміло, що це створює об'єктивні умови для вільного вибору педагогічних ідей, який повинен здійснюватися майбутнім вихователем на основі ціннісного ставлення до дитини. Такий чином, підготовка студентів до гуманістичного виховання дітей набуває інноваційної спрямованості.

Проілюструємо взаємозв'язок теоретичного та технологічного аспектів підготовки майбутніх вихователів на прикладі двох курсів, які вивчають студенти 4-5 курсів Рівненського державного гуманітарного університету.

Зміст культуротворчої функції як провідний показник розвинутого дитинства розкривається нами у курсі “Етнографія дитинства”. Дитинство в ньому характеризується як особлива форма культурної творчості, як механізм, що реалізує рівною мірою і наступність, і поступальність у історичному розвитку культури. Студенти приходять до висновку про те, що в процесі свого духовного розвитку дитина творчо освоює не лише ті форми ментальності людини, що вже історично склалися, а й ті, що історично складаються, а також бере своєрідну участь у їх формуванні. Ми вважаємо таке бачення дитинства важливим методологічним підґрунтям концепції гуманістичного виховання дітей дошкільного віку, у якій проблему дитинства не можна розглядати окремо у соціальному, історичному чи психолого-педагогічному аспекті. Як категорія гуманістичної педагогіки, дитинство є інтегрованим явищем. Основними критеріями результативності спецкурсу є: сформованість у студентів наукових уявлень про сучасну концепцію дитинства та системного бачення взаємин світу дорослих і дітей як світу людини; готовність до педагогічної інтерпретації феномену дитинства; особистісне ставлення до участі у розвитку особистості дитини.

Для сучасної теорії і практики виховання важливо встановити шляхи гуманізації та конкретні умови їх втілення в педагогічний процес, серед яких головною виступає відповідна позиція педагога. Оскільки розвиток форм і методів виховної роботи носить діалектичний характер і являє собою процес постійного виникнення і вирішення протиріч між метою, завданнями, а також зміною змісту і джерелами його реалізації, поруч із діалектичним підходом до проблеми виховання студенти повинні оволодіти його технологіями. Проблема набуває особливої актуальності в зв'язку з тим, що у педагогічній науці достатньо розробленими і вивченими є питання, що закладають суттєві засади означеної проблеми. Курс “Гуманізація навчання і виховання дітей дошкільного віку” є важливим з точки зору гуманізації освіти, створення і функціонування гуманітарного середовища у вузі як професійно-освітнього і культурного простору, що орієнтований на формування гуманної

особистості майбутнього педагога, здатного до гуманізації навчально-виховного процесу в дошкільному закладі. Мета курсу – формування теоретико-технологічних пріоритетів у підготовці майбутнього педагога до виховання дітей дошкільного віку. Він спрямований на формування у студентів теоретичних знань і навичок гуманізації навчально-виховного процесу, розвиток готовності здійснювати гуманістичний педагогічний процес. Головні поняття, які мають бути засвоєні студентами: гуманізм як світоглядна цінність, гуманістичне виховання, духовно-моральні цінності, особистісно-орієнтований підхід у навчанні і вихованні, гуманістичні взаємини. У відповідності до принципу гуманітаризації освіти в курсі розкриваються науково-теоретичні засади, джерела і тенденції розвитку гуманістичної педагогіки, розглядаються ключові концепції та варіативні технології гуманістичного навчання і виховання дітей дошкільного віку.

Висновки. Отже, в основу підготовки майбутніх педагогів до гуманістичного виховання дітей дошкільного віку ми покладемо провідну ідею гуманістичної педагогіки щодо спільного особистісного зростання педагога і дитини в процесі виховання. В світлі означеної парадигми гуманістичне виховання являє найважливішу характеристику способу життя педагога і вихованця, яка передбачає встановлення гуманних стосунків між ними у цілісному педагогічному процесі, спрямованому на виховання гуманістичних ціннісних орієнтацій.

Перспективи розробки гуманістичних пріоритетів гуманістичного виховання пов'язані з розробкою конкретних технологій його здійснення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості. В 2-х кн. – Кн.2. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Зязюн І.А. Сучасна освіта у контексті гуманістичної філософії // Діалог культур: Україна у світовому контексті: Філософія освіти: Зб.наук.праць. Вип. 4. – Львів: Світ, 1999. – С.5-12.
3. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). – К.: Стилюс, 2000. – 336с.
4. Мальований Ю. Педагогічна сутність гуманізації навчання // Шлях освіти. – 1997. – №2. – С.6-9.
5. Поніманська Т.І. Психолого-педагогічні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – К., 2002. – С.190-195.
6. Сковорода Григорій. Пізнай у собі людину. – Львів, 1995. – 192 с.
7. Сухомлинська О.В. Проблеми теорії виховання дітей і молоді в Україні // Педагогіка і психологія. – 1997. – №7. – С.109-125.
8. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю. Вибрані твори в 5 т. – К., 1980. – Т.2. – С.419 – 657.
9. Асмолов А.Г. Психологія личности. – М.: Изд-во Моск.Ун-та, 1990. – 367с.
10. Бернс Э. Развитие Я-концепции и воспитание. – М.: Прогресс, 1986. – 421с.
11. Колесникова И.А. Педагогическая реальность в зеркале межпарадигмальной рефлексии. – СПб.: СПб ГУПМ, 1999. – 242с.
12. Корнетов Г.Б. Гуманистическое образование: традиции и перспективы. – М.: ИТП и МИО РАО, 1993. – 135с.
13. Кудрявцев В.Т. Смысл человеческого детства и психическое развитие ребёнка. – М: РАО, 1997. – 156 с.
14. Мамардашвили М.К. Сознание и цивилизация // Как я понимаю философию. – М.,1992. – 366 с.
15. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512с.
16. Сагатовский В.Н. Антропологическая целостность: статус и структура (очерки социальной антропологии). – СПб.: АГН, 1995. – 236 с.
17. Rogers C. Freedom to Learn for the 80's. – Columbus – Toronto – Sidney, 1983. – 224p.

***Резюме.** В статье обосновано значение гуманистического воспитания, раскрыты его психолого-педагогические основы. Охарактеризованы личностные приоритеты гуманистического воспитания детей дошкольного возраста в процессе социализации личности ребенка и гуманистические ценности педагога как основа его профессиональной подготовки.*

***Ключевые слова:** гуманизм, гуманистическое воспитание, детство, социализация личности ребенка, субъектная позиция, Я-концепция, подготовка педагога к гуманистическому воспитанию детей.*

***Summary.** In article is substantiated the significance of humanitarian upbringing, are disclosed its psychological-pedagogical bases. Are characterized the personal priorities of humanitarian upbringing of the children of pre-school age in the process of socialization the person of child and the humanitarian values of teachers as basis of their professional training.*

***Key words:** humanism, humanitarian upbringing, childhood, socialization the persons of child, subjunctive position, I-concept, the preparation of the teacher to humanitarian upbringing the children.*

Одержано редакцією 24.04.2004.

ЗМІСТ

Вітаємо ювіляра	3
1. Бозуш А.М. Проблеми сімейного виховання дітей у спадщині В.О.Сухомлинського.....	4
2. Кононко О.Л. Самосвідомість у житті дошкільника.....	6
3. Борисова З.Н. Виховні цінності у формуванні особистості дитини в педагогічній системі А.С.Макаренка.....	11
4. Золотухіна С.Т. Освоєння історико-педагогічного досвіду як умова формування професійної компетентності сучасного вчителя.....	13
5. Поніманська Т.І. Особистісні пріоритети гуманістичного виховання.....	19
6. Дичківська І.М. Підготовка вихователя як суб'єкта інноваційної педагогічної діяльності в контексті сучасних тенденцій розвитку освіти.....	24
7. Бєленька Г.В. Основні етапи формування професійної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку.....	31
8. Пальчевський С.С. Глобалізація як принцип соціалізації дітей дошкільного віку.....	35
9. Карпенчук С.Г. Функція педагогічної технології – системотвірна.....	40
10. Машикіна Л.А. Формування професійної компетентності студентів в процесі педагогічної практики.....	43
11. Розальська Н.В. Деякі аспекти організації та проведення педагогічної практики майбутніх гувернерів у ВУЗі.....	48
12. Ніколайчук Г.І. Підвищення ефективності мовленнєвого розвитку дошкільників.....	51
13. Леценко Г.П. Наступність у формуванні діалогічної компетенції дітей дошкільного віку та учнів початкових класів і основної школи.....	54
14. Степанова О.І. Активізація методів роботи з розвитку мовлення дошкільників.....	58
15. Трусова О.Л. Декоративне мистецтво як засіб формування цілісної естетичної культури.....	61
16. Горопаха Н.М. Формування у дітей старшого дошкільного віку вмінь навчального співробітництва з педагогом та однолітками.....	65
17. Машиовець М.А. Актуальність проблеми формування уявлень про сім'ю у дітей дошкільного віку.....	69
18. Богініч О.Л. Готовність батьків до народження дітей.....	75
19. Маліновська Н.В. С.Ф.Русова: концепція мовної освіти і мовленнєвого розвитку дітей.....	79
20. Борова В.Є. Коригування звукової культури мовлення дошкільників у програмно-методичних документах.....	81
21. Самсонюк Н.Ф. Гуманна сім'я – основа самоствердження дошкільника.....	86
22. Сварковська Л.А. Дослідження фізичної готовності до школи дітей 6 років.....	90
23. Литвиненко С.А. Діагностика готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності.....	92
24. Загородня Л.П., Матвієнко З.Е. Підготовка майбутніх вихователів до реалізації завдань екологічного виховання дошкільників з урахуванням екологічних особливостей регіону.....	96
25. Зданевич Л.В. Комплексне дослідження процесу адаптації студентів-першокурсників до умов життєдіяльності.....	100
26. Гордій Н.М. Проблема розумового виховання дітей в сім'ї у вітчизняній періодичній пресі (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.).....	104
27. Фасолько Т.С. Відповідальна поведінка як складова соціальної компетентності дошкільника.....	109
28. Янцур Л.А. Індивідуальні відмінності в розвитку інтересу до зображувальної діяльності у старших дошкільників на заняттях.....	112
29. Дронова О.О. Образотворча діяльність дошкільників у контексті гуманістичної концепції освіти.....	117
30. Меналюк Г.Ф. Шляхи забезпечення логіко-математичної компетентності старших дошкільників.....	121
31. Бєлова С.А. Комплексне навчання в теорії і практиці педагогів Бременської школи 20-х років ХХ століття.....	124
32. Марчук Г.В. Соціальна компетентність дошкільника у структурі особистості.....	127
33. Козлюк О.А. Педагогічні умови формування гуманістичної спрямованості спілкування дітей старшого дошкільного віку.....	130
34. Косарєва О.І. Психолого-педагогічні моделі вивчення взаємодії батьків і дітей.....	133
35. Глінчук Ю.О. Виховання дітей у кардіоревматологічних санаторіях України.....	137
36. Герасимчук Ю.О. Педагогічні засоби формування професійно-пізнавальних інтересів у ВУЗі.....	140
37. Врочинська Л.І. Народна казка як засіб виховання гуманної поведінки у старших дошкільників.....	142
38. Федорова Н.В. Діалогічні засади організації гуманістично орієнтованої педагогічної взаємодії.....	145
39. Онищук І.А. Психолого-педагогічний аспект проблеми інтересу до мистецької діяльності у дітей старшого дошкільного віку.....	148
40. Кравець Л.М. Моделювання процесу розвитку педагогічної рефлексії майбутнього вчителя.....	150
Відомості про авторів.....	153

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

НАУКОВІ ЗАПИСКИ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 29

Заснований у 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактори збірника Дичківська І.М., Степанова О.І.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Хомяк О.Л.

Здано до набору 17.05.2004 р. Підписано до друку 28.05.2004 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 23,48. Обл. вид. арк. 23,83. Замовлення № 33/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98,
тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі

Рівненського державного гуманітарного університету

33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 29. — Рівне: РДГУ, 2004. — 157 с.**

ISBN 966 — 7281 — 07 — 10.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20